

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓

ตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด สาระภูมิศาสตร์ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๐)

กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

รศ.ดร.ลำเนียง	เลื่อมใส	ป.ธ.๙, พธ.บ. เกียรตินิยมอันดับ ๑, ศศ.ม. (สันสกฤต), Ph.D. (Sanskrit)
นายลัจจุวดี	รอดสำราญ	น.บ. (นิติศาสตร์), น.ม. (กฎหมายระหว่างประเทศ)
นางสาววันดี	ชัยย่อง	ศ.บ. (เศรษฐศาสตร์ธุรกิจ), ศ.ม. (เศรษฐศาสตร์ธุรกิจ)
นายสวัสดิ์	วงศ์พันธุ์เศรษฐ์	ศษ.บ. (สังคมศึกษา) เกียรตินิยมอันดับ ๑, วท.ม. (ภูมิศาสตร์)

ผู้ตรวจ

นายสว่างบุญ	วงศ์ฟ้าเลื่อน	ป.ธ. ๕, พธ.บ. (พระพุทธศาสนา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)
นายยุราพร	สมบุญสุข	กศ.บ. (ประวัติศาสตร์), ศศ.ม. (นโยบายและวางแผนสังคม)
นายเสรี	นันทา	วท.บ. (เศรษฐศาสตร์เกษตร), วท.ม. (เศรษฐศาสตร์เกษตร), วท.ด. (วนศาสตร์), น.บ. (นิติศาสตร์)
นางสาววรลักษณ์	รัตติกาลชลากร	กศ.บ. (ภูมิศาสตร์) เกียรตินิยม, น.บ. (นิติศาสตร์), ค.ม. (การสอนสังคม)

บรรณาธิการ

นางสาวสุชาดา วราหพันธ์	กศ.บ. (สังคมศึกษา), ค.ม. (พื้นฐานการศึกษา)
------------------------	--

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๓ พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม ISBN 978-616-07-2062-0

จัดพิมพ์โดย บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

❶ ฝ่ายการตลาด, ฝ่ายการเงินและบัญชี, ฝ่ายผลิตและจัดส่ง :

๖๙/๑๐๙ หมู่ ๑ ซ.พระแม่การุณย์ ต.บ้านใหม่ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทร. ๐-๒๕๕๔-๕๕๕๕, ๐-๒๕๕๔-๕๕๕๓, ๐-๒๕๖๑-๕๕๕๐-๒

โทรสาร ๐-๒๕๖๑-๕๕๕๓, ๐-๒๕๕๒-๒๓๑๓

❷ ฝ่ายวิชาการ :

๘๗/๑๒๒ ถ.เทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทร. ๐-๒๕๕๔-๔๔๔๔-๒๐, ๐-๒๕๕๓-๘๑๖๘-๙ โทรสาร ๐-๒๕๕๐-๒๕๒๓

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์เป็นของบริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

คำนำ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม **ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม** **หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์** เล่มนี้ได้เรียบเรียงขึ้นสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ โดยยึดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม สาระที่ ๒ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม สาระที่ ๓ เศรษฐศาสตร์ สาระที่ ๕ ภูมิศาสตร์ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๐) ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เนื้อหาในหนังสือเรียนเล่มนี้ แบ่งออกเป็น ๔ สาระ เริ่มจาก

สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม แบ่งเป็น ๓ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย พระพุทธศาสนาในสังคมไทย หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

สาระที่ ๒ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม แบ่งเป็น ๒ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย วัฒนธรรมประเพณีไทย กระบวนการประชาธิปไตยในชุมชน

สาระที่ ๓ เศรษฐศาสตร์ แบ่งเป็น ๒ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย การผลิตและการบริโภค ภาษีกับการพัฒนาประเทศ

สาระที่ ๕ ภูมิศาสตร์ แบ่งเป็น ๓ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย แขนงผัง แผนที่ และรูปถ่ายในชุมชน เรียนรู้เรื่องชุมชนของเรา สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม **ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ และภูมิศาสตร์** เล่มนี้ จะอำนวยความสะดวกต่อผู้สอน ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตร

สารบัญ

พระพุทธศาสนา

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑

พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

๒

● ความสำคัญของพระพุทธศาสนา	๔
● พุทธประวัติ	๙
● พุทธสาวก	๑๔
● ชาดก	๑๗
● ศาสนิกชนตัวอย่าง	๒๔
💡 ลองทำดู หนูทำได้	๓๑
📖 ปัญหาชวนคิด	๓๑

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๓๒

- พระไตรปิฎก ๓๔
- พระรัตนตรัย ๓๕
- โอวาท ๓ ๓๙
- พุทธศาสนสุภาษิต ๕๐
- สวดมนต์ไหว้พระ สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และแผ่เมตตา ๕๒
- สติและสมาธิ ๕๖
- 💡 ลองทำดู หนูทำได้ ๖๒
- 📖 ปัญหาชวนคิด ๖๒

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓

การปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

๖๓

- ศาสนาในสังคมไทย ๖๕
- มรรยาทชาวพุทธ ๖๗
- ศาสนพิธี ๗๒
- การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ๗๖
- 💡 ลองทำดู หนูทำได้ ๘๑
- 📖 ปัญหาชวนคิด ๘๑

หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔

วัฒนธรรมประเพณีไทย

๘๓

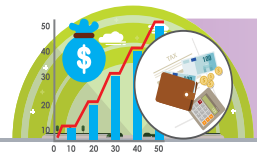
- รู้เรื่องวัฒนธรรมและประเพณีไทย ๘๕
- วันหยุดราชการที่สำคัญของไทย ๙๑
- วัฒนธรรมในครอบครัวไทย ๙๙
- วัฒนธรรมที่หลากหลายในสังคมไทย ๑๐๑
- บุคคลสำคัญในท้องถิ่น ๑๐๖
- 💡 ลองทำดู หนูทำได้ ๑๑๐
- 📖 ปัญหาชวนคิด ๑๑๐

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕

กระบวนการประชาธิปไตยในชุมชน

๑๑๑

- ความหมายและความสำคัญของประชาธิปไตย ๑๑๓
- การมีส่วนร่วมในกิจกรรมประชาธิปไตยในชุมชน ๑๑๔
- กระบวนการตัดสินใจในโรงเรียนและชุมชน ๑๑๘
- การเปลี่ยนแปลงในชั้นเรียน โรงเรียน และชุมชน ที่เป็นผลจากการตัดสินใจของบุคคลและกลุ่ม ๑๒๒
- 💡 ลองทำดู หนูทำได้ ๑๒๖
- 📖 ปัญหาชวนคิด ๑๒๖

เศรษฐศาสตร์

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๖

การผลิตและการบริโภค

๑๒๘

- การผลิตสินค้าและบริการ ๑๓๐
- การแข่งขันทางการค้า ๑๓๗
- การเลือกซื้อสินค้าและบริการ ๑๓๙
- ประโยชน์และคุณค่าของสินค้าและบริการ ๑๔๔
- วิเคราะห์การใช้จ่ายของตนเอง ๑๔๖
- วางแผนการใช้จ่ายเงินของตนเอง ๑๔๘
- 💡 ลองทำดู หนูทำได้ ๑๕๒
- 📖 ปัญหาชวนคิด ๑๕๓

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๗

ภาษีกับการพัฒนาประเทศ

๑๕๔

- ความหมายและความสำคัญของภาษี ๑๕๖
- ประเภทของภาษี ๑๕๘
- บทบาทหน้าที่ของประชาชนในการเสียภาษี ๑๖๑
- 💡 ลองทำดู หนูทำได้ ๑๖๓
- 📖 ปัญหาชวนคิด ๑๖๓

ภูมิศาสตร์

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๘

แผนผัง แผนที่ และรูปถ่ายในชุมชน

๑๖๕

- แผนผัง ๑๖๗
- แผนที่ ๑๗๔
- รูปถ่าย ๑๗๖
- 💡 ลองทำดู หนูทำได้ ๑๘๐
- 📖 ปัญหาชวนคิด ๑๘๐

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๙

เรียนรู้เรื่องชุมชนของเรา

๑๘๑

- การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ๑๘๓
- ชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ๑๘๔
- ลักษณะทางกายภาพกับการดำเนินชีวิตของชุมชน ๑๘๖
- 💡 ลองทำดู หนูทำได้ ๑๙๕
- 📖 ปัญหาชวนคิด ๑๙๕

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑๐

สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

๑๙๖

● สิ่งแวดล้อมในชุมชน	๑๙๘
● การใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ	๑๙๙
● การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในชุมชน	๒๐๒
● มลพิษ	๒๐๔
● การจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน	๒๐๗
💡 ลองทำดู หนูทำได้	๒๑๑
📖 ปัญหาชวนคิด	๒๑๑

บรรณานุกรม

๒๑๒

แผนผังแสดงสาระการเรียนรู้

พระพุทธศาสนา ในสังคมไทย

บทเรียนนี้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง
การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

มาตรฐาน ส ๑.๑

รู้และเข้าใจประวัติ ความสำคัญ ศาสดา หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนา
ที่ตนนับถือและศาสนาอื่น มีศรัทธาที่ถูกต้อง ยึดมั่น และปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่ออยู่
ร่วมกันอย่างสันติสุข

ตัวชี้วัด : สิ่งที่นักเรียนพึงรู้และปฏิบัติได้

- ส ๑.๑ (๑) อธิบายความสำคัญของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือในฐานะ
ที่เป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย
- (๒) สรุปพุทธประวัติตั้งแต่การบำเพ็ญเพียรจนถึงปรินิพพาน หรือประวัติของศาสดา
ที่ตนนับถือตามที่กำหนด
- (๓) ชื่นชมและบอกแบบอย่างการดำเนินชีวิตและข้อคิดจากประวัติสาวก ชาดก
เรื่องเล่า และศาสนิกชนตัวอย่างตามที่กำหนด

กิจกรรมฝึกทักษะที่ควรเพิ่มให้นักเรียน

๑. ทศนศึกษาวัดในชุมชน เพื่อเรียนรู้อิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อการสร้างสรรค์
ผลงานทางวัฒนธรรมไทยอย่างง่าย ๆ
๒. รวบรวมภาพที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
เช่น การตักบาตร ประเพณีในชุมชน
๓. ยกตัวอย่างบุคคลในชุมชนที่เป็นแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม

แนวคิด

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
จึงมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยในทุกๆ ด้าน สะท้อนอยู่ในการปฏิบัติตนของ
คนไทยในชีวิตประจำวันและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
มีความสัมพันธ์กับพุทธประวัติ รวมทั้งประวัติของพุทธสาวก ชาดก และศาสนิกชนตัวอย่าง
นับเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิต การเรียนรู้เรื่องดังกล่าวจะช่วยให้เราประพฤติปฏิบัติตน
ได้ถูกต้องเหมาะสมในสังคมไทย

สาระการเรียนรู้

๑. ความสำคัญของพระพุทธศาสนา
๒. พุทธประวัติ
๓. พุทธสาวก
๔. ชาดก
๕. ศาสนิกชนตัวอย่าง

อ่านบทเรียนนี้แล้วนักเรียนจะมีความสามารถ

๑. อธิบายความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิตประจำวันได้
๒. อธิบายความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างสรรค์วัฒนธรรมไทยได้
๓. สรุปพุทธประวัติตั้งแต่การบำเพ็ญเพียรจนถึงปรินิพพานได้
๔. สรุปแบบอย่างการดำเนินชีวิตและข้อคิดจากประวัติพุทธสาวก ชาดก
และพุทธศาสนิกชนตัวอย่างได้
๕. สรุปแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสมในชีวิตประจำวันได้

ความสำคัญของพระพุทธศาสนา

คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนามายาวนาน
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมให้คนไทยทำแต่
สิ่งดีงาม ทั้ง**ทางกาย** เช่น ไม่ทำร้ายผู้อื่น ไม่ลักขโมย **ทางวาจา** เช่น
ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ และ**ทางใจ** เช่น ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น
ไม่อยากได้ของผู้อื่น ทำให้คนไทยมีกิริยาจาสุภาพเรียบร้อย
มีสัมมาคารวะและอ่อนน้อม มีนิสัยชอบช่วยเหลือผู้อื่น
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และให้อภัยแก่ผู้ที่สำนึกผิด

พระพุทธศาสนากับการดำเนินชีวิตของคนไทย

การดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยมีความสัมพันธ์กับ
พระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการทักทาย และการแสดงความ
เคารพของคนไทย

เมื่อพบกันเราจะกล่าวคำ
สวัสดีและไหว้

เมื่อลาจากกันเราจะกล่าวคำ
สวัสดีและไหว้

เมื่อเราได้รับสิ่งของเราจะ
กล่าวคำขอบคุณและไหว้

เมื่อเราทำผิดพลาดเราจะ
กล่าวคำขอโทษและไหว้

การไหว้เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย และเป็นวัฒนธรรมไทย
ที่ได้มาจากพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่เราทุกคนปฏิบัติเป็นประจำ
ทุกวัน

การใส่บาตรพระสงฆ์ในตอนเช้า

การสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอน

คนไทยนิยมทำบุญด้วยการใส่บาตรพระสงฆ์เป็นประจำในตอนเช้า เพื่ออุทิศบารมีบำรุงพระสงฆ์และสืบทอดพระพุทธศาสนา และสวดมนต์ไหว้พระก่อนนอน เพื่อทำจิตใจให้สงบจะได้นอนหลับสบาย

การสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียน

เราสวดมนต์ไหว้พระเป็นประจำที่โรงเรียนเพื่อระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย และเตรียมพร้อมก่อนเข้าเรียนทุกวัน

พระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์ผลงานทางวัฒนธรรม

คนไทยมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงได้ร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ อย่างงดงามเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทย ได้แก่

วัด เป็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนาที่คนไทยร่วมกันบริจาคเงิน กำลังกาย กำลังใจ และสิ่งมีค่าอื่นๆ สร้างโบสถ์ วิหาร เจดีย์ และพระพุทธรูปขึ้นด้วยความศรัทธา

เพื่อให้เป็นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา สิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนาจึงมีความงดงามโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยที่ต่างชาติดียกย่องชื่นชม

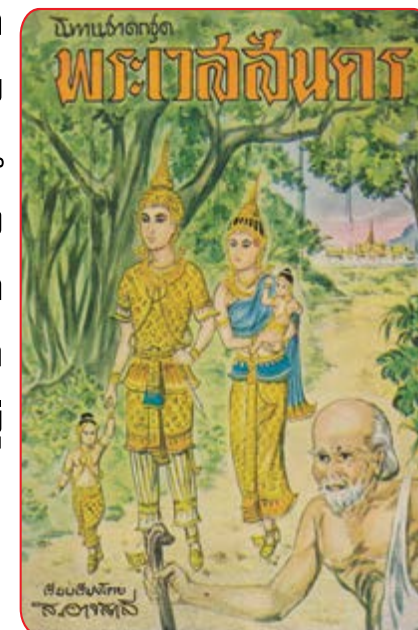
ภาพวาดตามฝาผนังในโบสถ์หรือวิหารในวัด เรียกว่า จิตรกรรมฝาผนัง มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติ เป็นภาพที่ช่างไทยได้ตั้งใจสร้างสรรค์ไว้อย่างงดงาม

ภาษาไทย และวรรณกรรมไทยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเช่นกัน ภาษาไทยส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากภาษาบาลี

ที่ใช้ในคำสอนของพระพุทธศาสนา หนังสือหลายเรื่อง เช่น ชาดก ก็เป็นเรื่องราวในพระพุทธศาสนาเช่นกัน

จะเห็นว่า พระพุทธศาสนา มีความสำคัญต่อสังคมไทย ทั้งในด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน และการสร้างสรรค์ผลงานทางวัฒนธรรมไทย เราจึงควรรักษา และสืบทอดพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ คู่ชาติไทยต่อไป

พุทธประวัติ คือ ประวัติของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงมีพระนามเดิมว่า “สิทธัตถะ” แปลว่า “ผู้ประสบความสำเร็จตั้งใจปรารถนา” เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา กษัตริย์เมืองกบิลพัสดุ์ในชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียโบราณ ทรงสำเร็จ

วิชาต่างๆ เรียกว่า ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการจากสำนักครูวิศวามิตร เมื่อพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางพิมพา หรือยโสธรา มีพระราชโอรสพระนามว่า “ราहुล” และเสด็จออกผนวช เมื่อพระชนมายุ ๒๙ พรรษา

การบำเพ็ญเพียร

ภายหลังเสด็จออกผนวช พระองค์ทรงเข้าศึกษาเพื่อแสวงหาความจริงของชีวิตตามที่ทรงตั้งพระทัยไว้ ในสำนักของครูผู้มีชื่อเสียงในยุคนั้น ๒ ท่าน คือ ครูอุททกดาบส และครูอาพาตดาบส พระองค์ทรงเรียนรู้จนจบความรู้ของครูทั้งสองอย่างรวดเร็ว เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าความรู้ที่ได้เรียนมา ยังไม่เพียงพอที่จะช่วยให้ทรงค้นพบความจริงของชีวิตได้ จึงลาครูทั้งสองเดินทางออกแสวงหาความรู้ด้วยพระองค์เอง ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยวิธีการที่เรียกว่า “ทุกรกิริยา”

ทุกรกิริยา คือ การกระทำความเพียรอันทำได้ยาก เป็นการบำเพ็ญเพียรด้วยวิธีการทรมานตนเอง มี ๓ วิธี คือ

วิธีที่ ๑ การกดพระทนต์ด้วยพระทนต์ คือ การกัดฟันตนเองแล้วใช้ลิ้นดันเพดานปากไว้

วิธีที่ ๒ การกลืนลมหายใจเข้า-ออก

วิธีที่ ๓ การอดพระกระยาหาร คือ การฉันอาหารลดลงทีละน้อยๆ และหยุดไม่ฉันอาหารเลยทำให้พระวรกายซูบผอม

ในที่สุดพระองค์ทรงเลิกการบำเพ็ญทุกรกิริยาเพราะทรงรู้ว่าวิธีการดังกล่าวไม่ช่วยให้ค้นพบความจริงได้ ทรงหันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต หรือการทำสมาธิแทน จนทำให้พระองค์ทรงค้นพบความจริงและได้ตรัสรู้ธรรมในเวลาต่อมา

การผจญมาร

การผจญมาร คือ การต่อสู้กับอุปสรรคที่พระองค์ทรงพบในระหว่างบำเพ็ญเพียรทางจิตก่อนตรัสรู้ มีเรื่องเล่าว่า ในขณะที่นักบวชสิทธิ์ตะบำเพ็ญเพียรทางจิตอยู่ มีพญามารวิสัยดี มาขัดขวางการบำเพ็ญเพียร ด้วยการให้ทหารรุมล้อมตีฆ้องร้องป่าวทำเสียงดังเพื่อทำลายสมาธิของพระองค์ แต่ไม่สามารถเอาชนะได้ มารก็พ่ายแพ้ล่าถอยไป ต่อมาธิดาของพญามารวิสัยดี ๓ ตน คือ ตัณหา ราคะ และอรดี อาสาสมัครผู้เป็นพ่อ มาทำการขัดขวาง พยายามทำทุกทาง แต่ก็พ่ายแพ้ต่อความเพียร ความตั้งใจมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวของพระองค์ จึงยอมแพกลับใจ เมื่อมารไม่มี อุปสรรคไม่มี ส่งผลให้พระองค์บำเพ็ญเพียรจนได้ตรัสรู้ เมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา

การตรัสรู้

ตรัสรู้ คือ การรู้แจ้ง รู้ชัดเจนครบถ้วนในอริยสัจ ๔
อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรือหนทางแห่งการดับทุกข์ รู้ว่าทุกข์คืออะไร และมีวิธีการดับทุกข์อย่างไร

พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ที่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ พุทธคยา (ปัจจุบันอยู่รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย) หลังจากเสด็จออกผนวชได้ ๖ พรรษา ทรงได้รับการยกย่องในสมณานามใหม่ว่า “พระพุทธเจ้า” แปลว่า พระผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หรือ “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” แปลว่า ผู้ตรัสรู้ชอบ ได้โดยพระองค์เอง

ปฐมเทศนา

ปฐมเทศนา คือ การแสดงธรรมครั้งแรกของพระพุทธเจ้าในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ณ อสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ภายหลังตรัสรู้ได้ ๒ เดือน

หลังจากตรัสรู้แล้วพระพุทธเจ้าทรงนึกถึงปัญจวัคคีย์ หรือนักบวช ๕ คน ที่เคยดูแลช่วยเหลือพระองค์ตอนบำเพ็ญทุกรกิริยา แต่เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าเลิกบำเพ็ญเพียร จึงคิดว่าพระพุทธเจ้าทรงท้อถอยที่จะค้นหาหนทางการดับทุกข์

จึงหนีไปอยู่อสิปตนมฤคทายวัน พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาว่าควรนำสิ่งที่ทรงตรัสรู้ไปเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์เป็นกลุ่มแรก จึงเสด็จไปหาปัญจวัคคีย์ และทรงแสดงพระธรรมเทศนาถ้อยคำแรกชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” (ท่า-มะ-จัก-กับ-ปะ-วัด-ตะ-นะ-สุด) คือ ทรงชี้แจ้งว่าการบำเพ็ญทุกรกิริยาไม่ใช่หนทางการตรัสรู้ การบำเพ็ญจิตเป็นการฝึกจิตให้มีสมาธิเพื่อให้เกิดปัญญา จึงตรัสรู้ นักบวชโกณฑัญญะได้เกิดดวงตาเห็นธรรม รู้แจ้งชัดเจนในธรรมะของพระองค์และได้อุปสมบท (บวช) เป็นสาวก รูปแรก ได้นามใหม่ว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” แปลว่า โกณฑัญญะผู้รู้แล้ว ที่เหลืออีก ๔ ท่านก็ได้บรรลุธรรมในเวลาต่อมาเช่นกัน

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ชาวพุทธยกย่องให้เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “วันอาสาฬหบูชา” โดยมีความสำคัญคือ

๑. เป็นวันที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา
๒. เป็นวันแรกที่มีพระสงฆ์เกิดขึ้น
๓. เป็นวันแรกที่มีการอุปสมบทเกิดขึ้น
๔. เป็นวันแรกที่พระรัตนตรัยครบสมบูรณ์ทั้งสามประการ

คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ปรีณิพพาน

หลังจากทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ได้เสด็จสั่งสอนประชาชนตามเมืองต่างๆ รวมเวลาที่ทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นเวลา ๔๕ ปี รวมพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ที่สาละวันทยาน เมืองกุสินารา

ปรินิพพาน คือ ตาย คำนี้ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ หมายความว่า ดับสนิท ดับโดยปราศจากกิเลส

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ถือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งตรงกับวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน เรียกว่า “วันวิสาขบูชา” และองค์การสหประชาชาติยกย่องให้เป็น “วันสำคัญสากลของโลก”

พุทธสาวก คือ สาวกของพระพุทธเจ้าในช่วงที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ ในขั้นนี้กำหนดให้เรียนประวัติพุทธสาวก คือ สามเณรสังกัจจาย

สามเณรสังกัจจาย

สามเณร คือ นักบวชในพระพุทธศาสนาที่อายุไม่ถึง ๒๐ ปี บริบูรณ์

สามเณรสังกัจจาย เป็นบุตรของธิดาเศรษฐีเมืองสาวัตถี เมื่ออยู่ในครรภ์มารดา มารดาได้เสียชีวิตลง ญาติได้นำศพมารดาไปเผาปนกิจตามประเพณี ระหว่างนั้นเกิดเรื่องอัศจรรย์ขึ้น คือ ในขณะที่ไฟไหม้ร่างมารดา ท่านอยู่ในท้องกลับไม่เป็นอะไร สัปเหร่อเห็นดังนั้นจึงนำท่านกลับมามอบให้ญาติเลี้ยงดู และตั้งชื่อท่านตามแผลเป็นที่ถูกหลาวเหล็กของสัปเหร่อ ที่หางดาช้ายว่า “สังกัจจาย” ในวัยเด็กหมอดูได้ทำนายท่านว่า หากออกบวชจะเป็นคนมีชื่อเสียง เป็นที่นิยมของคนทั่วไป แต่ถ้าอยู่เป็นฆราวาส ญาติจะได้พึ่งพา ไม่อับจน

พออายุได้ ๗ ปีภายหลังที่ท่านได้รู้ประวัติของตนเอง ก็เกิดความสนใจและต้องการออกบวชจึงไปขออนุญาตจากญาติ ญาติเห็นเป็นเรื่องดี ไม่ขัดข้อง จึงพาไปบวชและเรียนหนังสือ ในสำนักของพระสารีบุตรจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ครั้งหนึ่งพระสารีบุตรส่งสามเณรสังกัจจายไปปฏิบัติธรรม ในป่าร่วมกับพระภิกษุประมาณ ๓๐ รูป ระหว่างนั้นมีโจรมาจับพระภิกษุรูปหนึ่งไปเพื่อทำพิธีกรรม พระภิกษุทั้ง ๓๐ รูป ต่างอาสาทั้งสิ้น ตกลงกันไม่ได้ สามเณรสังกัจจายจึงขออาสาไปเอง กลุ่มพระภิกษุ

ต่างไม่ยินยอม สามเณรสังกัจจะจึงบอกว่าพระสารีบุตรให้ตนมา
 เพื่อการนี้ แล้วจึงลาพระภิกษุไปกับโจรกลุ่มนั้น เมื่อได้เวลา
 หัวหน้าโจรถือมีดเดินมาเพื่อสังหารสามเณรสังกัจจะ แต่ด้วย
 อำนาจฌานบารมี คุณความดี ความกตัญญู ความเสียสละ
 ของสามเณรสังกัจจะ หัวหน้าโจรพินอย่างไรรู้ก็ไม่เข้า ชำร่าย
 มีดที่ฟันกลับงอจุดฟันลงหิน โจรเห็นเป็นเรื่องอัศจรรย์จึงละทิ้งมีด
 แล้วก้มกราบด้วยความสำนึกผิด สามเณรสังกัจจะจึงได้แสดงธรรม
 ให้หัวหน้าโจรเกิดความเลื่อมใสและได้ออกบวชพร้อมบริวาร
 ในเวลาต่อมา

ภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบและทรงตรัส
 สอนว่า “คนมีศีล แม้อายุอยู่แค่วันเดียว ยังดีกว่าคนชั่วที่มีอายุมาก
 ตั้ง ๑๐๐ ปี”

ข้อคิดและแบบอย่างการดำเนินชีวิต

การศึกษาประวัติสามเณรสังกัจจะ ได้ให้ข้อคิดและ
 แบบอย่างการดำเนินชีวิต สรุปได้ดังนี้

๑. ความมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียรในการเรียน
๒. ความเสียสละ กตัญญูรู้คุณต่อพระภิกษุ
๓. ความไม่ย่อท้อ สิ้นหวังเมื่อเผชิญปัญหา
๔. ความกล้าหาญเสียสละเพื่อผู้อื่น

ชาดก คือ เรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ในชั้นนี้
 กำหนดให้เรียน ๒ เรื่องคือ อารามทุสกชาดก มหาวาณิชชาดก

อารามทุสกชาดก (โง่อดฉลาด)

อารามทุสกชาดกเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงยกประกอบ
 ธรรมเทศนาของพระองค์โดยทรงปรารภถึงคนปัญญาอ่อน
 ทำลายทรัพย์สินของผู้อื่นให้ได้รับความเสียหายโดยทรงเล่าเรื่อง
 อารามทุสกชาดกให้พระภิกษุฟังว่า

ในอดีตกาลเมืองพาราณสีมีอุทยานของพระราชาที่เต็ม
 ไปด้วยสวนผลไม้ และดอกไม้งดงาม ในสวนมีลิงฝูงหนึ่งอาศัยอยู่

คราวหนึ่งชาวเมืองพาราณสีจัดงานประจำปีมีมหรสพ
 (อ่านว่า มะ-หอ-ระ-สบ) และงานรื่นเริงมากมาย ชาวเมืองต่างออกมา
 ดูนมหรสพอย่างสนุกสนาน

เวลานั้นคนเฝ้าสวนของพระราชา ต้องการมาเที่ยวงาน
 กับเขาบ้างแต่มาไม่ได้ เพราะติดหน้าที่ดูแลสวนและหาคนแทน
 ไม่ได้ เพราะถ้าหากตนไปเที่ยวก็จะมีใครมารดน้ำต้นไม้
 ต้นไม้้อาจตายได้ และตนเองก็อาจจะได้รับโทษ